

Tidig ålderspension och striktare sjukförsäkringsregler – finns det ett samband?

Historiskt har ett vanligt sätt att lämna arbetslivet i förtid varit via sjukförsäkringen, arbetslöshetsförsäkringen eller avtalsförsäkringar. Sedan år 2003 har regelverket och tillämpningen av reglerna inom sjukförsäkringen skärpts. Andelen som nybeviljats sjukersättning har sedan dess minskat kraftigt. Det har samtidigt skett en markant ökning av den andel som tar ut ålderspension före 65 års ålder. Resultaten för perioden 2003–10 visar att 60–64-åringar som tidigare har haft omfattande sjukskrivning har en ökad relativ risk att vara ålderspensionärer, arbetslösa och sjukskrivna. Samtidigt är det en högre andel i denna åldersgrupp som i huvudsak försörjer sig på förvärvsarbete.

Beslutet att gå tidigt i ålderspension kan bero på olika faktorer. Dessa rör dels individuella egenskaper, dels efterfrågan på arbetskraft, men också institutionella förhållanden. Till de individuella egenskaperna hör bl a hälsa, familjeförhållanden, förmögenhet, utbildning och yrke. Sjögren Lindquist och Wadensjö (2009) har visat att starka preferenser för fritid eller en önskan att vara pensionär samtidigt som ens partner är anledningar till varför vissa går tidigt i ålderspension. Arbetsmarknadsläge och näringsstruktur är faktorer som kan påverka efterfrågan på äldre arbetskraft. Klevmarken (2010) har visat att långvarig arbetslöshet under en period med ett ogynnsamt arbetsmarknadsläge är en anledning till att vissa väljer eller känner sig tvungna att gå tidigt i ålderspension. Hur social- och avtalsförsäkringssystem är utformade är exempel på institutionella faktorer. Klevmarken (2010) och SOU 2004:44 har visat att förmånliga erbjudanden från arbetsgivaren är en anledning till varför vissa går tidigt i ålderspension. Även skattesystemets utformning kan påverka beslutet att gå tidigt i ålderspension. Ett exempel som studerats av Laun (2012) är det förstärkta jobbskatteavdraget som finns för individer över 65 års ålder sedan år 2007. Samtidigt har arbetsgivaravgifterna för äldre sänkts, vilket har ökat arbetsgivarnas incitament att behålla äldre arbetskraft.

Sedan år 2003 har regelverket och tillämpningen av reglerna inom sjukförsäkringen skärpts på olika sätt. En större reform genomfördes i juli 2008 då regler infördes för fasta tidpunkter för bedömning av arbetsförmågan och maximal tid för hur länge sjukpenning kan betalas ut.¹ Även kraven för rätten till sjukersättning skärptes i samband med reformen, vilket bl a innebar att den tidsbegränsade sjukersättningen avskaffades. Efter dessa

¹ För en detaljerad beskrivning kring förändringarna, se regeringens proposition (2007/08:136).

CHRISTIAN ANDERSSON OCH MARCELA COHEN BIRMAN

Christian Andersson är fil dr i nationalekonomi från Uppsala universitet och arbetar som forskare på Inspektionen för socialförsäkringen. Christian.Andersson@inspsf.se

Marcela Cohen Birman är fil mag i nationalekonomi från Umeå universitet och arbetar som utredare på Inspektionen för socialförsäkringen. Marcela.Birman-Cohen@inspsf.se

Detta är en förkortad version av en rapport utgiven av Inspektionen för socialförsäkringen (ISF 2014:7). Författarna är tacksamma för värdefulla synpunkter från Daniel Hallberg, Dan Ljungberg, Per Johansson och Anders Klevmarken.

reformer har antalet personer som nybeviljats sjukersättning minskat kraftigt. Samtidigt har det skett en markant ökning av antalet personer som tar ut inkomstrelaterad ålderspension före 65 års ålder. En sådan utveckling skulle delvis kunna hänga samman med att personer som tidigare hade möjlighet att få del av andra socialförsäkringsförmåner innan de uppnått 65 års ålder nu inte längre har den möjligheten. Det kan exempelvis handla om personer som inte uppfyller de nuvarande kriterierna för att beviljas sjukpenning eller sjukersättning, men som ändå upplever att de inte kan stanna kvar i arbetslivet. Johansson m fl (2014) finner betydande skillnader i relativ hälsa för nybeviljade förtidspensionärer över tid, vilket enligt författarna tyder på att inflödet till förtidspension inte i huvudsak beror på hälsoförändringar. Jönsson m fl (2011) hävdar att det inte är troligt att folkhälsan skulle ha förbättrats så radikalt de senaste åren att det skulle kunna förklara den historiskt sett exceptionellt låga nivån på inträdet till sjukersättning. Två följdfrågor som ställs är om den nuvarande nivån på nybeviljandet av sjukersättning är långsiktigt hållbar och om de försäkrade väljer andra inkomsttrygghetssystem än sjukersättning för att lämna arbetskraften.

Syftet med vår studie är att undersöka förändringar i utträdet från arbetslivet för 60–64-åringar under perioden 2003–10, då en striktare tillämpning och skärpta sjukförsäkringsregler infördes. För att göra detta analyseras förändringar i försörjningen för individer med liknande sjukskrivningshistorik. Det är särskilt intressant att undersöka om det finns en samvariation mellan ett minskat nyttjande av sjukförsäkringen och ett ökat uttag av tidig ålderspension.

1. Faktorer som påverkar utträdet från arbetslivet

Utträdet från arbetslivet kan ske på flera olika sätt. Inte sällan sker det via sjukförsäkringssystemet, arbetslöshetssystemet eller genom avtalsförsäkringar. Palme och Svensson (2003) har analyserat incitamenten att lämna arbetsmarknaden samt vägar ut ur arbetslivet och funnit att de flesta som lämnar arbetslivet före 65 års ålder gör det via sjukförsäkringssystemet eller arbetslöshetsförsäkringen. En av studiens slutsatser är att generösa försäkringssystem skapar starka incitament att lämna arbetsmarknaden. Gruber och Wise (2004) har gått igenom flera internationella studier och drar slutsatsen att utformningen av socialförsäkringssystemen har bidragit till minskningen av arbetsutbudet bland äldre.

Försäkringskassans (2013a) undersökning av de sjukskrivnas erfarenheter av rehabiliteringskedjan visar en tydlig samvariation mellan de sjukskrivnas ålder och avslutade anställningar. De som är över 60 år har i mycket större utsträckning än yngre sjukskrivna avslutat sin anställning utan att ha funnit en annan arbetsgivare. Enligt studien har flertalet av dessa gått i ålderspension vid 62 till 64 års ålder. Klevmarken (2010) har i en studie av vilka som arbetar efter 65 års ålder konstaterat att ett stort antal personer

sorteras bort från arbetsmarknaden av hälsoskäl eller på grund av långvarig arbetslöshet redan före 65 års ålder. De som stannar kvar i förvärvsarbete efter 65 års ålder är ofta personer med högre utbildning, god hälsa och egna företagare.² I Storbritannien har Rice m fl (2007) i en longitudinell studie visat att den självupplevda hälsan är en viktig faktor som påverkar beslutet att lämna arbetsmarknaden och att effekten av hälsa är större än exempelvis effekten av inkomst och pensionsnivå. Vidare visar studien att partners hälsostatus påverkar kvinnors benägenhet att gå i pension och att sannolikheten för pensionering minskar bland män om deras partner förvärvsarbetar.

En annan faktor som kan påverka beslutet att lämna arbetslivet i förtid är individuella ekonomiska förutsättningar. Sjögren Lindquist och Wadensjö (2009) har visat att förekomst av förmögenhet och andra inkomster än arbetsinkomster påverkar individens utbud av arbetskraft och därmed benägenheten att gå i pension. SCB (2011) har visat att personer med en beskattningsbar förmögenhet pensionerade sig ca fyra månader tidigare än de som inte hade en beskattningsbar förmögenhet. Även efterfrågan på arbetskraft kan påverka beslutet att lämna arbetslivet. Hallberg (2011) har analyserat effekten av förändringar i den allmänna efterfrågan på arbetskraft och övergången mellan arbete och förtida tjänstepension och hur tjänstepensionen har använts för att justera sysselsättningen på 1990-talet. Studiens resultat indikerar att sannolikheten för tidig pensionering ökar när den allmänna efterfrågan på arbetskraft minskar. Vidare visar resultaten att även ersättningen i tjänstepensionen är högre när efterfrågan på arbetskraft är låg, i jämförelse med vid en normal efterfrågan. Även när efterfrågan på arbetskraft är hög är ersättningen högre. En av Hallbergs tolkningar är att förmånliga erbjudanden om avtalspension innan ordinarie pensionsålder används i dåliga tider för att förmå äldre att pensionera sig i förtid och i bra tider som ett belöningsystem till äldre.

2. Empirisk strategi och data

Analysen avser sammansättningen av olika utträdesvägar från arbetslivet för 60–64-åringar och hur denna har förändrats under perioden 2003–10. Hypotesen är att de åtstramningar i regler och tillämpning som har skett inom sjukförsäkringssystemet har förändrat utträdesvägarna från arbetslivet. För att kunna uttala sig om eventuella kausala samband mellan förändringar i sjukförsäkringssystemet och individers beteende när det gäller ett tidigt utträde från arbetslivet hade det varit idealt att analysera beteendet hos samma individ i två olika regelsystem. En viktig faktor som individens hälsa skulle på så sätt kunna hållas konstant. Som en approximation för om hälsoproblem har medfört en nedsättning av arbetsförmågan används ett mått på individers sjukskrivningshistorik. Genom att identifiera individer med liknande sjukskrivningshistorik kan vi studera en grupp som är relativt

² Se även Pensionsmyndigheten (2012) samt Arbetsmiljöverket (2012).

stabil över tid. För att säkerställa att individerna är jämförbara över tid konstanthålls även för individuella egenskaper och andra faktorer som skulle kunna förändras över tid. Kontrollvariablerna som inkluderas är kön, civilstånd, utrikesfödd, födelsemånad, utbildningsnivå, sektor, län och kommunal arbetslöshet. I modellen konstanthålls dessutom för gemensamma periodegenskaper, vilket innebär att vi fångar upp variationer i individernas sjukskrivningshistorik som skulle kunna bero på allmänna trender i sjukskrivningarna, men även annat som är specifikt för ett visst år, såsom allmänna ekonomiska konjunkturer. Genom att undersöka interaktionen mellan individens sjukskrivningshistorik och respektive år går det att uttala sig om sjukskrivningshistoriken påverkar utträdesvägarna.

Modellen skattas med hjälp av multinomial logistisk regression. För att undersöka om förändringarna i utträdesvägar ser olika ut för olika grupper genomför vi separata analyser för kvinnor och män, låg- och högutbildade, låg- och höginkomsttagare, sektor samt olika yrken. Studien bygger på registerdata från Statistiska centralbyråns (SCB) longitudinella integrationsdatabas för sjukförsäkrings- och arbetsmarknadsstudier (LISA) för åren 1990 till 2010. Därutöver kompletteras datamaterialet med uppgifter från Försäkringskassans databas MiDAS³ för åren 1994 till 2010. Analysen omfattar sammanlagt 1 111 606 individer födda åren 1939–50. Dessa är 60–64 år under perioden 2003–10.

Utifrån individens historiska sjukskrivning skapas en indikatorvariabel som antar värdet 1 om antalet nettodagar med sjukpenning uppgår till minst 240 dagar då individen var mellan 54 och 57 år och annars värdet 0. På så sätt mäter vi sjukskrivningshistoriken innan de striktare reglerna inom sjukförsäkringssystemet infördes år 2008. Samtidigt mäts sjukskrivningshistoriken i relativt nära anslutning till de tidpunkter då individerna i den studerade populationen var mellan 60 och 64 år. Eventuella skillnader i graden av ”sjuklighet” som kan finnas bland dem som beviljades sjukpenning före respektive efter år 2008 kan då så mycket som möjligt undvikas. För att undersöka hur känslig definitionen av variabeln sjukskrivningshistorik är genomförs olika känslighetsanalyser. Andelen 60–64-åringar som har en sjukskrivningshistorik ligger mellan 5 och 7 procent under den studerade perioden. Beskrivande statistik visar att kvinnor, ogifta, utrikesfödda, individer utan eftergymnasial utbildning och individer som arbetar i kommunal sektor är överrepresenterade i gruppen med sjukskrivningshistorik.

För att beskriva förändringar i tidigt utträde från arbetslivet för 60–64-åringar identifierar vi alla inkomstslag som enskilda individer har per år under perioden 2003–10. Utifrån dessa definierar vi den huvudsakliga inkomsten vid varje enskilt år, dvs det inkomstslag vars summa är störst i jämförelse med alla andra inkomstslag. Sammanlagt definieras åtta inkomstkategorier⁴: förvärvsarbete, *alderspensionär*, *tjänstepensionär*,

³ Mikrodata för analys av socialförsäkringen.

⁴ Kategoriseringen liknar tillvägagångssättet i Palme och Svensson (2004) och Hallberg (2011).

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Förvärvsarbete	64,6	67,4	69,5	71,5	73,9	75,7	76,1	76,6
Ålderspensionär	2,2	2,3	2,5	2,8	3,3	4,0	4,6	4,8
Tjänstepensionär	14,1	12,5	11,9	11,5	11,2	10,9	10,6	10,2
Förtidspensionär	7,6	7,3	6,6	5,5	4,5	3,6	2,8	2,1
Sjukskriven	4,9	4,1	3,4	3,2	2,7	2,1	1,6	1,3
Arbetslös	5,0	4,7	4,7	4,3	3,3	2,5	3,2	3,9
Försörjningsstöd	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9
Övrig inkomstkälla	0,7	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2

Tabell 1

Fördelning i grupper efter huvudsaklig inkomstkälla och år, 60–64-åringar utan sjukskrivningshistorik, procent

Källa: Egna beräkningar utifrån data från SCB och Försäkringskassan.

förtidspensionär⁵, sjukskriven⁶, arbetslös, mottagare av försörjningsstöd och övrig inkomstkälla.

Tabell 1 beskriver fördelningen av huvudsaklig inkomst i olika inkomstgrupper för individer utan sjukskrivningshistorik, samt hur fördelningen har utvecklats mellan åren 2003 och 2010. I tabell 2 görs motsvarande beskrivning för individer med sjukskrivningshistorik. Majoriteten av individerna utan sjukskrivningshistorik har sin huvudsakliga inkomst från förvärvsarbete under hela perioden och denna andel ökar från 65 till 77 procent över tid. För individer med sjukskrivningshistorik är den vanligaste inkomstgruppen förtidspensionär år 2003 (54 procent) och förvärvsarbete år 2010 (49 procent). När det gäller ålderspension har andelen med denna kategori som huvudsaklig inkomst ökat för både gruppen med och utan sjukskrivningshistorik, men ökningen har varit kraftigare i gruppen med sjukskrivningshistorik. Andelen som i huvudsak har tjänstepension har minskat i gruppen utan sjukskrivningshistorik, medan den har ökat i gruppen med sjukskrivningshistorik.

3. Ökad risk att vara ålderspensionär, arbetslös och sjukskriven

Tidigt utträde från arbetslivet analyseras genom att studera utvecklingen av 60–64-åringars huvudsakliga inkomster med hjälp av relativa risker. Dessa beräknas med en regressionsmodell där år 2003 utgör referensår och förtidspension utgör referenskategori. Vi fokuserar genomgående på resultaten för gruppen *med sjukskrivningshistorik* i relation till dem *utan* en sådan. Eftersom artikelns huvudsyfte är att undersöka samvariationen mellan skärpta regler i sjukförsäkringssystemet och förändringar i tidigt utträde från arbetslivet används förtidspension som referenskategori till andra möjliga utträdesvägar från arbetslivet.

⁵ I fortsättning används begreppet förtidspension i stället för sjukersättning.

⁶ I måttet inkluderas individer med tidsbegränsad sjukersättning.

Tabell 2
Fördelning i grupper
efter huvudsaklig
inkomstkälla och år,
60–64-åringar med
sjukskrivningshisto-
rik, procent

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Förvärvsarbete	25,9	28,7	31,7	35,4	39,4	43,0	46,2	49,2
Ålderspensionär	0,7	0,7	0,7	1,0	1,5	2,5	3,5	4,6
Tjänstepensionär	6,1	5,4	5,3	5,5	6,0	6,6	7,1	7,8
Förtidspensionär	54,0	52,4	49,4	45,1	41,5	37,2	31,8	26,6
Sjukskriven	9,9	9,3	9,1	9,0	8,1	7,1	6,9	5,6
Arbetslös	2,6	2,6	3,0	3,2	2,8	2,7	3,7	5,4
Försörjningsstöd	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,5
Övrig inkomstkälla	0,6	0,8	0,7	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3

Källa: Egna beräkningar utifrån data från SCB och Försäkringskassan.

I tabell 3 presenteras resultaten för samtliga utträdesvägar från arbetslivet för individer med sjukskrivningshistorik. Resultaten visar den ytterligare effekten av att ha en sjukskrivningshistorik för risken att vara i en specifik inkomstkategori utöver den allmänna utvecklingen. En koefficient på 1,34 för år 2008 tolkas som att risken att ha ålderspension som huvudsaklig inkomstkälla för en individ med sjukskrivningshistorik, i jämförelse med att vara förtidspensionär, är 34 procent högre år 2008 än referensåret 2003.

Resultaten för åren 2008–10 visar att individer med sjukskrivningshistorik har en signifikant och ökande risk att vara tidig ålderspensionär, i jämförelse med att vara förtidspensionär. Exempelvis är risken 1,6 gånger högre år 2010 än referensåret 2003. Separata resultat för olika delgrupper visar på en ännu högre relativ risk att vara tidig ålderspensionär för låginkomsttagare och för individer med yrken som normalt kräver högskoleutbildning om individen har haft en sjukskrivningshistorik. Den relativa risken är även något högre för kvinnor, och för statligt anställda är den betydligt högre år 2010 i jämförelse med referensåret 2003. I likhet med tidig ålderspension är också tjänstepension en möjlig tidig utträdesväg från arbetslivet. Gruppen som huvudsakligen har sin inkomst från tjänstepension utgörs troligtvis främst av individer som fått erbjudanden om avtalspension. Resultaten visar inte på några signifikanta förändringar i den relativa risken för dem som har sjukskrivningshistorik att vara tidig tjänstepensionär under hela perioden, i jämförelse med år 2003. Separata regressioner för olika grupper visar dock en signifikant ökad relativ risk för kvinnor och kommunalt anställda åren 2009 och 2010.

Resultaten visar vidare att den relativa sannolikheten (risken) att vara i förvärvsarbete för individer med sjukskrivningshistorik är signifikant högre åren 2004–07 i jämförelse med år 2003 och i förhållande till att vara förtidspensionär. För dessa år är den relativa sannolikheten för förvärvsarbete mellan 6 och 9 procent högre än år 2003. För år 2010 noteras en minskad relativ sannolikhet att vara förvärvsarbete. Det är viktigt att komma ihåg att resultaten tar hänsyn till ökningen i förvärvsarbete som framträder

Förtidspension = referens	Ålders- pension (1)	Tjänste- pension (2)	Förvärvs- arbete (3)	Sjukskri- ven (4)	Arbetslös (5)	Försörj- ningsstöd (6)
2004	0,91 (0,10)	0,99 (0,04)	1,06* (0,03)	1,12** (0,04)	1,06 (0,07)	1,10 (0,27)
2005	0,82 (0,09)	0,99 (0,04)	1,09** (0,03)	1,25** (0,04)	1,20** (0,07)	1,33 (0,30)
2006	0,91 (0,09)	0,98 (0,04)	1,08** (0,03)	1,23** (0,04)	1,26** (0,07)	1,30 (0,28)
2007	1,06 (0,10)	0,99 (0,04)	1,06* (0,02)	1,17** (0,04)	1,32** (0,08)	1,42 (0,29)
2008	1,34** (0,12)	1,03 (0,04)	1,03 (0,02)	1,16** (0,04)	1,47** (0,09)	1,37 (0,28)
2009	1,45** (0,13)	1,05 (0,04)	1,00 (0,02)	1,34** (0,05)	1,41** (0,08)	1,36 (0,27)
2010	1,63** (0,15)	1,07 (0,04)	0,95* (0,02)	1,24** (0,05)	1,51** (0,08)	1,27 (0,25)
2004	0,91 (0,10)	0,99 (0,04)	1,06* (0,03)	1,12** (0,04)	1,06 (0,07)	1,10 (0,27)
2005	0,82 (0,09)	0,99 (0,04)	1,09** (0,03)	1,25** (0,04)	1,20** (0,07)	1,33 (0,30)
Kontrollvari- abler	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja

Amm: **Signifikant på 1-procentsnivån, *signifikant på 5-procentsnivån. Standardfelen anges inom parentes. I modellen inkluderas årsspecifika indikatorvariabler.

Källa: Egna beräkningar utifrån data från SCB och Försäkringskassan.

för både dem med och utan sjukskrivningshistorik. Med andra ord finns det inget tydligt samband mellan förvärvsarbete och förtidspension för gruppen med sjukskrivningshistorik, utöver den allmänna utvecklingen. Vid separata regressioner för olika delgrupper framkommer att låginkomsttagare med sjukskrivningshistorik har en signifikant högre relativ sannolikhet på mellan 12 och 20 procent att vara i förvärvsarbete fr o m år 2006. Höginkomsttagare med sjukskrivningshistorik har däremot en signifikant lägre relativ sannolikhet att vara i förvärvsarbete åren 2009 och 2010 än år 2003 och i jämförelse med förtidspension.

För 60–64-åringar med inkomster huvudsakligen från sjukpenning eller tidsbegränsad sjukersättning är den relativa risken att vara sjukskriven för dem med sjukskrivningshistorik högre hela perioden jämfört med år 2003. Risken år 2010 är 24 procent högre i jämförelse med år 2003. Regressioner för olika delgrupper visar att den högre relativa risken för sjukskrivning i jämförelse med förtidspension för dem med en sjukskrivningshistorik främst framträder för män, lågutbildade, låginkomsttagare, individer i privat sektor och i yrken som normalt kräver gymnasieutbildning.

Resultaten visar också att den relativa risken att 60–64-åringar med sjukskrivningshistorik har sin huvudsakliga inkomst från arbetslöshetsrela-

Tabell 3

Relativ risk för olika utträdesvägar i jämförelse med att vara förtidspensionär för dem med sjukskrivningshistorik, i förhållande till att inte ha sjukskrivningshistorik. Relativa risker för 60–64-åringar år 2004–10 i jämförelse med år 2003

terade ersättningar har ökat signifikant fr o m år 2005 (se kolumn 5 i tabell 3). När hänsyn tagits till konjunkturella faktorer genom lokal arbetslöshet är risken ca 50 procent högre år 2010 i jämförelse med år 2003. Separata analyser för olika delgrupper visar att låginkomsttagare med sjukskrivningshistorik har en ännu högre relativ risk att i huvudsak ha arbetslöshetsrelaterade ersättningar i jämförelse med förtidspension. Den högre relativa risken gäller från år 2006. För individer i yrken som normalt kräver högskoleutbildning, samt i yrken utan eller med låga krav på utbildning, är den relativa risken också högre för dem med sjukskrivningshistorik från år 2006 i jämförelse med år 2003. Däremot har individer med sjukskrivningshistorik i statlig sektor, till skillnad från i andra sektorer, ingen signifikant ökad risk att huvudsakligen ha arbetslöshetsrelaterade ersättningar i jämförelse med förtidspension under perioden 2004–10 samt år 2003. När det gäller risken för dem med sjukskrivningshistorik att huvudsakligen ha försörjningsstöd är de relativa riskerna inte statistiskt signifikanta (kolumn 6, tabell 3).

4. Tudelad bild av utträdet från arbetslivet

Huvudresultaten visar att 60–64-åringar med sjukskrivningshistorik har en ökad risk att vara ålderspensionärer, arbetslösa och sjukskrivna under större delen av den studerade perioden, i jämförelse med år 2003. Eftersom resultaten är i förhållande till att vara förtidspensionär, innebär detta att risken att vara förtidspensionär har minskat i jämförelse med ålderspension, sjukskrivning och arbetslöshet. Samtidigt är det en högre andel 60–64-åringar med sjukskrivningshistorik som i huvudsak försörjer sig på förvärvsarbete i slutet av den studerade perioden, i jämförelse med år 2003. Ökningen i förvärvsarbete för individer med en sjukskrivningshistorik är dock inte större än bland individer utan sjukskrivningshistorik när förvärvsarbete relateras till utvecklingen av förtidspension.

Individer med en jämförbar sjukskrivningshistorik har en högre och ökande risk att ha sin huvudsakliga inkomst från ålderspensionssystemet åren 2008–10. Detta resultat är i linje med Försäkringskassans undersökning (2013a) av de sjukskrivnas erfarenheter av rehabiliteringskedjan som visar att flertalet av de sjukskrivna över 60 år som har avslutat sin anställning har gått i pension vid 62 till 64 års ålder. En möjlig förklaring till den ökande risken kan således vara att de striktare sjukförsäkringsreglerna har påverkat individer med sjukskrivningshistorik att ta ut ålderspension tidigare. Man ska samtidigt komma ihåg att den successiva infasningen av det nya pensionssystemet innebär att incitamenten att vara kvar på arbetsmarknaden blir starkare under den studerade perioden. Trots detta visar resultaten en ökad relativ risk för tidig ålderspensionering för individer med sjukskrivningshistorik i slutet av perioden.

Det är intressant att notera att den relativa risken att ha sin försörjning från ålderspension i slutet av perioden är särskilt hög för individer med låga inkomster och för individer i yrken som normalt kräver högskoleutbildning.

Att individer med låga inkomster och sjukskrivningshistorik har en högre risk för tidig ålderspensionering skulle kunna förklaras av att de har en svagare anknytning till arbetsmarknaden och därför går i tidig ålderspension i högre utsträckning. Möjligen var det tidigare lättare för dessa individer att få förtidspension. Resultatet för dem i yrken som kräver högskoleutbildning stöds till viss del av SCB (2011) som visar att högutbildade generellt sett hade ålderspension före 65 år i större utsträckning än lågutbildade.

Att huvudsakligen ha tjänstepension som försörjning verkar inte ha förändrats under den studerade perioden för individer med sjukskrivningshistorik, men när olika delgrupper analyseras framträder till viss del en annan bild. Kvinnor och anställda inom kommun och landsting visar sig ha en högre relativ risk att gå tidigt i tjänstepension åren 2009–10 än år 2003.

Risken att individer med sjukskrivningshistorik i huvudsak försörjer sig på sjukpenning är högre under den studerade perioden än år 2003 samt i jämförelse med risken att vara förtidspensionär. Detta gäller särskilt män, lågutbildade, låginkomsttagare, individer i privat sektor och i yrken som högst kräver gymnasiekompetens. Utvecklingen kan möjligtvis bero på att individer med sjukskrivningshistorik tidigare beviljades förtidspension i större utsträckning. Om det numera är svårare att bli beviljad förtidspension kan det vara så att individer med en relativt omfattande sjukskrivningshistorik i större utsträckning är kvar i sjukskrivning eller går in i en ny sjukskrivningsperiod. Även sjukskrivningsreglerna har blivit striktare under den studerade perioden, men sjukersättningsreglerna har påverkats i större utsträckning. Hypotesen stöds av Försäkringskassans studie (2013b) som visar att förändringarna i sjukersättningsreglerna har inneburit en ökning av sjukpenningtalet.

Risken att lämna arbetslivet via arbetslöshet beror givetvis på den allmänna konjunkturen och situationen på arbetsmarknaden. Den relativa risken att försörja sig på arbetslöshetsrelaterade ersättningar har ökat för individer med sjukskrivningshistorik. De grupper som utmärker sig med en högre risk senare under perioden är låginkomsttagare och individer i yrken utan eller med låga krav på utbildning, men även individer i yrken som kräver högskoleutbildning. En bidragande orsak till denna utveckling kan vara de striktare sjukförsäkringsreglerna som t ex har inneburit att många har skrivit in sig hos Arbetsförmedlingen när de har nått den bortre gränsen i sjukförsäkringen. Detta har studerats av både ISF (2013) och Försäkringskassan (2011).

När det gäller försörjningsstöd går resultaten i samma riktning som för arbetslöshet men de är mindre säkra. Osäkerheten beror troligtvis på att det är mindre än 0,5 procent av 60–64-åringarna med sjukskrivningshistorik som i huvudsak har sin inkomst från försörjningsstöd. Resultaten tyder dock till viss del på att de striktare reglerna i sjukförsäkringen kan ha påverkat behovet av försörjningsstöd för individer med sjukskrivningshistorik, något som stöds av resultaten i ISF:s (2013) studie av dem som uppnår maximal tid i sjukförsäkringen.

Andelen 60–64-åringar som har sin huvudsakliga inkomst från förvärvsarbete har nästan fördubblats för individer med sjukskrivningshistorik mellan åren 2003 och 2010. När förvärvsarbete relateras till att vara förtidspensionär för individer med sjukskrivningshistorik verkar dock denna utveckling inte kunna förklaras av att de har ökat sitt förvärvsarbete i större utsträckning än dem utan sjukskrivningshistorik. Låginkomsttagare med en sjukskrivningshistorik utmärker sig däremot med en högre relativ sannolikhet att vara förvärvsarbetande i jämförelse med att vara förtidspensionär fr o m år 2006.

Den högre relativa risken för ett tidigt utträde från arbetslivet genom ålderspension, sjukskrivning och arbetslöshet för individer med sjukskrivningshistorik som ses i slutet av perioden, kontrasteras av att en högre andel befinner sig i förvärvsarbete. Det tidiga utträdet skulle kunna förklaras av hårdare krav för att exempelvis få förtidspension till följd av åtstramningarna som har skett inom sjukförsäkringen. Att en högre andel är i förvärvsarbete kan möjligen förklaras av att de ekonomiska incitamenten för arbete har stärkts under den studerade tidsperioden genom bl a det införda jobbskatteavdraget, men också genom det utökade jobbskatteavdraget och de sänkta arbetsgivaravgifterna för individer över 65 år. Exempelvis har Laun (2012) visat att sysselsättningen har ökat med 1,5 procentenheter året närmast efter 65-årsdagen, vilket innebär en ökning av sysselsättningen med ungefär 5 procent i gruppen. Ytterligare en följd av jobbskatteavdraget är att skillnaderna i disponibel inkomst mellan dem som förvärvsarbetar och andra har ökat över tid. Dessutom kan den högre andel som är i förvärvsarbete förklaras av den successiva infasningen av det nya pensionssystemet där incitamenten för arbete är starkare.

Ett tidigt utträde från arbetslivet kan vara mer eller mindre frivilligt. När i livet detta utträde sker har stor betydelse för pensionens storlek resten av livet. Den ovanstående utvecklingen med en tydligt tudelad bild där en högre andel både försörjs inom systemen för arbetslöshet och ålderspension, samtidigt som en högre andel är kvar i arbetslivet, har betydelse för dessa individer på både kort och lång sikt. För dem med låga inkomster kan följden av en tidig ålderspensionering bli en mycket utsatt ekonomisk situation. Inkomstbortfallet kan t ex inte kompenseras av en högre framtida garantipension. Bostadstillägget kan troligtvis inte heller fullt ut jämna ut det inkomstbortfall som en tidig ålderspensionering genererar.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att förändringarna i sjukförsäkringsreglerna och tillämpningen av dem, samt de stärkta ekonomiska incitamenten för arbete, förefaller ha verkat i flera riktningar. En högre andel med sjukskrivningshistorik tycks lämna arbetslivet i förtid, samtidigt som en högre andel – med och utan sjukskrivningshistorik – stannar kvar eller återvänder till arbetsmarknaden. Låginkomsttagare med sjukskrivningshistorik utmärker sig särskilt genom att de i större utsträckning än andra grupper tidigt lämnar arbetslivet. Detta är särskilt oroande eftersom de riskerar att få låga inkomster resten av livet. Samvariationen mellan de strik-

tare reglerna i sjukförsäkringen och tidigt utträde via bl a ålderspension kan vara problematisk för den enskilda individen. I förlängningen kan det även påverka legitimiteten för socialförsäkringssystemet om det är så att vissa individer känner sig tvungna att gå tidigt i ålderspension. Om den nuvarande nivån på nybeviljandet av förtidspension är långsiktigt hållbar och om individer lämnar arbetslivet via andra utträdesvägar än förtidspension har lyfts upp till diskussion av exempelvis Jönsson m fl (2011). Detta är en angelägen fråga som är viktig att fortsätta studera.

Arbetsmiljöverket (2012), "Jobba längre – vad vet vi om äldre i arbetslivet?", Rapport 2012:10, Arbetsmiljöverket, Stockholm.

Försäkringskassan (2011), "Uppföljning av de personer som uppnådde maximal tid i sjukförsäkringen under 2010 eller under första och andra kvartalet 2011", Återrapportering enligt regleringsbrevet 2011, Dnr 016315-2011, Försäkringskassan, Stockholm.

Försäkringskassan (2013a), "Arbetsgivares insatser i rehabiliteringskedjan, del 2, sjuk-skrivnas erfarenheter av de nya reglerna i sjukförsäkringen", Dnr 030061-2012, Försäkringskassan, Stockholm.

Försäkringskassan (2013b), "Uppföljning av sjukförsäkringens utveckling. Delredovisning 3 av regeringsuppdrag år 2013", Bilaga 2, Effekter på sjukpenningtalet av ändringar i reglerna för sjukersättning, Svar på regeringsuppdrag, Dnr 3023-2013, Försäkringskassan, Stockholm.

Gruber, J och D Wise (2004), *Social Security and Retirement around the World*, University of Chicago Press, Chicago.

Hallberg, D (2011), "Economic Fluctuations and Retirement of Older Employees", *Labour*, vol 25, s 287-307.

ISF (2012), "Stabilitet i sjukfrånvaron", Rapport 2012:15, Inspektionen för socialförsäkringen, Stockholm.

ISF (2013), "Personer som uppnår maximal tid i sjukförsäkringen – vilka är de och vad händer efteråt?", Rapport 2013:6, Inspektionen för socialförsäkringen, Stockholm.

ISF (2014), "Striktare sjukförsäkring och tidig ålderspensionering", Rapport 2014:7, Inspektionen för socialförsäkringen, Stockholm.

Johansson, P, L Laun och T Laun (2014), "Hälsan hos nybeviljade förtidspensionärer över tid", *Ekonomisk Debatt*, årg 42, nr 6, s 17-27.

Jönsson, L, M Palme och I Svensson (2011), "Påverkar folkhälsan utnyttjandet av sjukersättningen?", *Ekonomisk Debatt*, årg 39, nr 4, s 56-68.

Klevmarken, A (2010), *Vem arbetar efter 65 års ålder? En statistisk analys*, SOU 2010:85, En rapport från Sociala rådet, Fritzes, Stockholm.

Laun, L (2012), "Om förhöjt jobbskatteavdrag och sänkta arbetsgivaravgifter för äldre", IFAU Rapport 2012:16, Uppsala.

Palme, M och I Svensson (2003), "Pathways to Retirement and Retirement Incentives in Sweden", i Andersen, T och P Molander (red), *Alternatives for Welfare Policy*, Cambridge University Press, Cambridge.

Palme, M och I Svensson (2004), "Income Security Programs and Retirement in Sweden", i Gruber, J och D Wise (red), *Social Security and Retirement around the World*, University of Chicago Press, Chicago.

Pensionsmyndigheten (2012), "Arbetsgivarens attityder till äldre arbetskraft", Pensionsmyndigheten analyserar 2012:2, Stockholm.

Regeringens proposition (2007/08:136), *En reformerad sjukskrivningsprocess för ökad återgång i arbete*.

Rice, N, J Roberts och M Jones (2007), "Sick of Work or Too Sick for Work? Evidence on Health Shocks and Early Retirement from the BHPS", Sheffield Economic Research Paper Series 2007002, University of Sheffield.

SCB (2011), "Om övergång från arbete till pension", Temarapport 2011:2, Statistiska centralbyrån, Stockholm.

Sjögren Lindquist, G och E Wadensjö (2009), "Arbetsmarknad för de äldre", Rapport till Finanspolitiska rådet 2009/7, Stockholm.

SOU 2004:44, *Kan vi räkna med de äldre?*, Bilaga 5, Långtidsutredningen 2003/04, Fritzes, Stockholm.

REFERENSER